

Presidentval i Finland: Från preferens till acceptans?

DAG ANCKAR

Den statsförfattningskommitté som tillsattes av statsrådet i början av 1970-talet hade inom ramen för sitt mycket breda mandat att ta ställning bl.a. till en av evighetsfrågorna i finsk konstitutionell debatt, frågan enligt vilken metod presidentvalen i Finland skall förrättas. Kommittén särskiljde härvid tre olika huvudalternativ. Ett alternativ utgjordes av valsysteem som förutsätter indirekta val, ett annat av valsysteem som förutsätter direkta val, och ett tredje av blandformer mellan direkta och indirekta val (Statsförfattningskommitténs delbetänkande 1974, 67—68). I valet mellan dessa alternativ var kommittén enig likväl som oenig. Man var enig därom att det indirekta elektorssystem som gällt sedan regeringsformens införande år 1919 inte var det bästa och inte skulle bibehållas — alternativet fann inte en enda förespråkare inom kommittén. Däremot var man på ett grundläggande sätt oenig om vilket alternativ som skulle komma i det rådande systems ställe. En majoritet inom kommittén (9 medlemmar) föreslog en övergång från ett indirekt valsysteem till ett annat och menade att elektorssystemet skulle ersättas av ett val förrättat genom riksdagen; en nästan lika stor minoritet (8 medlemmar) talade för en övergång från ett indirekt system till ett direkt system (ibid., 71—72). Någon konkret rekommendation kunde kommittén som sådan därför inte ge; på denna punkt, liksom på många andra, förlamades kom-

mittén av en långt gående intern splittring och oenighet (Sänkiaho 1974). Utgången är en slående illustration av hur ett alternativ som alla uppfattar vara dåligt kan leva kvar om blott oenigheten om vad som skall komma i alternativets ställe är tillräckligt stor.

Läget har som bekant sedermera ändrats, och det presidentval som förrättades i början av detta år skedde enligt en under 1980-talet framarbetad och hopkompromissad metod, som föreskriver en blandform. Metoden innebär att ett direkt folkval skall föranstaltas, men att särskilt valda elektorer skall träda till och förrätta valet om ingen av de uppställda kandidaterna erhåller absolut röstmajoritet i det direkta folkvalet. Metoden är underlig, såsom blandformer lätt blir. Den kombination av direkt och indirekt val den företräder, kombinerar varandra konträrt motsatta ideologier bakom valsysteem och är därför något av ett missfoster i termer av logik. Den har väckt berättigad kritik, och det torde, beaktande vad politiker och andra ansvariga haft att säga, inte minst under den kampanj som föregick vinterns presidentval, vara rimligt att tro att en övergång till ett direkt folkval är förestående. Det alternativ som främst diskuterats och som fått det största antalet anhängare är ett direkt val som förrättas i två omgångar om ingen kandidat erhåller absolut röstmajoritet i den första omgången. I den andra omgången har väljarna då

att välja mellan de två kandidater som erhållit de största röstetalen i valets första omgång. I fortsättningen kallas här denna metod för *runoff-metoden*.

I och för sig behöver man naturligtvis inte ap- plådera en sådan utveckling mot ett direkt folk- val. De som menar att dualismen i vår statsför- fattning och i vårt politiska och konstitutionella liv borde neddämpas, och att parlamentarismens princip borde ges en starkare betoning än vad nu är fallet, har föga anledning att frångå den tidi- gare av många omhuldade tanken att presidenten borde väljas av riksdagen. Metoden skulle i var- je fall på ett symboliskt och psykologiskt plan markera presidentens beroende av riksdagen och därmed riksdagens ställning av dominerande statsorgan. Å andra sidan skall metodens till- skyndare inte mycket kritiserats för att de är på väg mot ett annat synsätt. Trycket mot en över- gång till en direkt metod har helt enkelt numera vuxit sig så starkt att det inte längre kan negli- geras med mindre än att politikens redan nu ganska ansträngda allmänna legitimitet och trovärdighet lider avbräck. Detta innebär också att möjligheterna att dämpa presidentmakten genom den mekanism valmetoden kan erbjuda inte längre är för handen. Vill man åstadkomma en neddämpning blir det nödvändigt att s.a.s. gå rakt på sak och ingripa i presidentens författ- ningsenliga rättigheter.

Det blir en premis för min fortsatta framställ- ning att metoden skall vara direkt. Frågan blir då vilken direkt metod som närmast skall anbe- fallas, och det svar som ges i detta diskussions- inlägg är att den s.k. *acceptansmetoden* är den bästa. Metoden innebär att en väljare kan rösta samtidigt på så många kandidater han eller hon vill, dock utan att rangordna kandidaterna och därmed sina preferenser. För en kandidat kan härvid avges antingen en röst, innebärande att väljaren »accepterat» denna kandidat, eller ingen röst, innebärande att väljaren inte anser sig kunna »acceptera» kandidaten. En väljare som ställs inför fem kandidater A-E kan då t.ex. ge A, B och C alla varsin röst, därmed uttryckande sin acceptans av dessa kandidater, men under- låta att rösta på de av ideologiska eller andra skäl för väljaren mindre tilltalande kandidaterna D och E vilka väljaren därmed alltså inte accep- terar. Den kandidat som erhåller det högsta sam-

manlagda röstetalet förklaras vald. Det är i prin- cip möjligt för väljaren att rösta på alla upp- ställda kandidater; ett sådant röstningsbeteende, innebärande alltså att väljaren anser sig kunna acceptera alla kandidater, är dock i den mening mindre välbetänkt att det till sin effekt är likvärdigt med alternativet att inte rösta alls.

Metoder som jämförelseobjekt

Acceptansmetoden är inte välkänd och allmänt applicerad. Den upptäcktes mot slutet av 1970- talet (Brams & Fishburn 1978), och litteraturen om den är ännu förhållandevis mager. Något genombrott i valförfarandenas praktik har metoden ännu inte fått; dess tillämpningar är tillsvidare företrädesvis på det parapolitiska planet. Den introducerades i finsk statskunskap i början av 1980-talet av *Hannu Nurmi*, som i grundliga komparativa genomgångar av egenskaper hos valsystem fann att metoden bättre än andra kunde uppfylla villkor som man vanligen brukar ställa på valsystem (Nurmi 1981, 1983). Själv var jag vid denna tid involverad i forskning om presidentens ställning, och med utgångspunkt i Nur- mis studier gjorde jag försök att resonera kring metodens tillämplighet på finska presidentval, försök som avrapporterades på olika håll (Anckar 1984 a, 1984 b, 1984 c, 1985), och som innebar ett klart förord för metoden. Inom det finska statsvetarlägret vann detta förord anslutning (Vanhanen 1984), även om intresset på det hela taget var lamt.

Intresset har sedermera varit i stigande, in- spirerat av vinterns presidentval och de reflexio- ner kring valmetoden det gav upphov till. Stort har intresset dock inte varit, och när tidningsupp- giften i medlet av januari detta år (t.ex. *Aamulehti* 16. 1 och *Helsingin Sanomat* 17. 1) lät för- stå att landets statsvetarkår ställt sig bakom ac- ceptansmetoden var detta en betydande överdrift. Förutom den anslutning till metoden om vilken ovan varit tal kan hos oss endast enstaka inlägg, uttryckande varierande grader av entusiasm, in- räknas på metodens pluskonto. Bakom dessa in- lägg har varit Nurmi (t.ex. 1983, 207; 1985, 188; 1988) och *Matti Wiberg* (1988); dessutom har *Pertti Timonen* talat för metoden (enligt uppgift i t.ex. *Ilta-Sanomat* 20. 1. 1988). Mycket är detta ju inte. Å andra sidan finns det inte inom kåren

något utbredd motstånd mot acceptansmetoden. Det enda inlägg jag sett som direkt tar avstånd från den är författat av *Raimo Väyrynen* (1988). Generellt är det väl därför riktigt att säga att metoden fortfarande är tämligen okänd hos oss, även inom de sakkunnigas läger. Ett syfte med denna uppsats, tillkommen på redaktionens anmodan, är därför att bidra till kännedomen om metoden och dess egenskaper och att väcka det intresse för den som den så väl förtjänar.

Det första som skall sägas när man jämför valmetoder är att metoder är viktiga. I valsituationer avgör inte endast väljarnas opinioner; valförloppet spelar en lika stor roll. Nurmi har sålunda visat (1987, 1—4) att fem olika metoder kan ge fem olika slutresultat när de tillämpas på identiska uppsättningar preferensstrukturer. Det är m.a.o. redan med tanke på det slutresultat som nås ingalunda likgiltigt vilken metod som används, och vad man därför skall vara ivrig att finna är den bästa metoden, den som ger det rimligaste och riktigaste resultatet. Här stöter man emellertid på problem. Det andra som skall sägas är nämligen att den fullkomliga metoden inte existerar. Mellan metoder råder ett slags utbytesförhållande (Wiberg 1988) — när man tillämpar en metod vinner man vissa fördelar och måste dras med vissa nackdelar, om man i stället tillämpar en annan metod kan nackdelarna kanske undvikas, men i stället tenderar man gå förlustig de fördelar den första metoden hade. Vad man därför skall söka är den metod som maximerar fördelar och minimerar nackdelar, och avvägningen mellan fördelar och nackdelar måste vara baserad på kriterier som fångar in det man för sina syften finner vara väsentligt hos en metod. Vad som är väsentligt eller inte kan man ju alltid diskutera, men om åtminstone vissa egenskapers centralitet råder nog en ganska bred enighet, låt vara att även centralitet naturligtvis är ett relativt begrepp.

Tabell 1 nedan anger i vilken mån några sådana centrala egenskaper förefinnes hos tre i sammanhanget aktuella valmetoder, nämligen (1) den metod vi nu har övergått till i Finland; (2) runoffmetoden, d.v.s. den metod vi kanske och antagligen skall övergå till i Finland; och (3) acceptansmetoden, d.v.s. den metod vi borde övergå till i Finland. Tabellen lånas här ur en tidigare skrift (Anckar 1985, 546), och den är en bear-

Tabell 1. Jämförelse mellan tre valmetoder, baserad på några viktiga kriterier för bedömning av valsystem.

Kriterier:	Vårt nuvarande system	Runoff-metoden	Acceptans-metoden
Condorcet	0	0	0
Monotonicitet	0	0	x
Robusthet	0	0	x
Stabilitet	0	0	x
Enkelhet	0	x	x

betning av resultat som redovisats i en studie av Nurmi (1983). De kriterier som mäter metodernas egenskaper är: *Condorcetkriteriet* (metoden skall välja den kandidat som i parvisa jämförelser vinner över de andra kandidaterna); *monotonicitet* (metoden skall garantera att en kandidats möjlighet att bli vald inte försämras av att hans stöd ökar); *robusthet* (metoden skall ge samma utslag när den ur en population väljer ett element ur en delpopulation och när den väljer ur delpopulationen); *stabilitet* (metoden skall vara oberoende av om alla alternativ beaktas samtidigt eller om alternativen framtas via omröstningar mellan undergrupper av alternativ); och *enkelhet* (metoden förutsätter bruk av endast en valsedel). Att metoden tillfredsställer kriteriet betecknas i tabellen med (x); att den inte gör det betecknas med (0).

Tabellen talar för sig själv. Den visar övertygande på acceptansmetodens förträfflighet i jämförelse med andra i våra presidentval aktuella direkta eller semidirekta metoder. Vill man detta till trots vända sig mot metodens införande i våra presidentval, är det då uppenbarligen två huvudtyper av invändningar man kan göra. Man kan för det första mena att acceptansmetodens oförmåga att komma tillrätta med det viktiga Condorcetkriteriet, en oförmåga som den delar med de två andra aktuella metoderna, är en så grave-rande omständighet att den, och med den de två konkurrerande metoderna, måste läggas åt sidan. Och för det andra kan man mena att sammanställningen i tabell 1 är skev på det sättet att den registrerar för acceptansmetoden fördelaktiga egenskaper men utelämnar andra viktiga och kanske mindre fördelaktiga egenskaper. Härvid kan man då uppenbarligen mena två saker. Å ena sidan kan man syfta på utelämnade egenskaper

av intern natur, d.v.s. egenskaper som utmärker metoden i dess egenskap av metod. Och å andra sidan kan man syfta på egenskaper av extern natur, d.v.s. egenskaper som metoden har i och med att den tillämpas. Vad man härvid då kan tänka på är metodens eventuella inverkan på presidentens ställning och därmed på statsorganens hierarkiska ordning, vidare kan man tänka på metodens inverkan på partisystemet, medborgarnas deltagande, politikens legitimitet och andra liknande faktorer som mer har att göra med metodens effekter på sin omgivning än med metodens egenskaper i sig. Man kan, för att sammanfatta, mena att vår sammanställning på olika sätt är tillrättalagd för ett särskilt syfte och utelämnar viktiga bedömningsgrunder. Vi skall därför gå att granska i vilken mån olika invändningar kan ändra den bild vi gett. Återstoden av detta avsnitt ägnas en fundering kring acceptansmetodens oförmåga att komma tillrätta med Condorcetkriteriet, och andra tänkbara invändningar skall därefter avhandlas i två följande och perspektivmässigt litet olika avsnitt.

En refutation av den invändning som tar fasta på Condorcetkriteriet kan lämpligen starta från påpekandet att ett fasthållande vid kriteriet snarast omöjliggör direkta presidentval! Förvisso kan man peka på metoder som kommer tillrätta med kriteriet; detta gäller t.ex. för s.k. binära metoder som ju uttryckligen bygger på parvisa jämförelser. Att tillgripa sådana metoder i direkta presidentval går ju dock inte. Det finns nämligen ingen garanti för att en kandidatuppsättning verkligen inrymmer en Condorcetvinnare — situationen kan vara den i idrottslivet ganska vanliga att A vinner över B som vinner över C som vinner över A. Majoriteterna kan m.a.o. vara cykliska (Nurmi 1980). Är så fallet har ett direkt presidentval ingen vinnare. En sådan kan med säkerhet fås fram endast om parvisa jämförelser föranstaltas i en viss ordning och det förlorande alternativet härvid alltid avförs från proceduren — vår riksdag använder ju denna metod i omröstningar mellan alternativ. Om en sådan ordning skall emellertid sägas att den är vidöppen för manipulering och mycket opraktisk — i ett direkt val med en sådan metod skulle folket aldrig bli färdigt med det val det skall förätta. Läget är väl nog kort sagt det, att det är en hart när omöjlig uppgift att ta fram en metod

som på en och samma gång är Condorcetsäker och tillämpbar i våra presidentval utan att samtidigt vara behäftad med allvarliga svagheter i andra avseenden. Oförmågan att klara den tröskel Condorcetvillkoret utgör kan nog inte hållas emot acceptansmetoden. Den är otillräcklig, men så är även alla dess seriösa konkurrenter.

Till detta kommer en ytterligare omständighet. När man diskuterar metoders oförmåga att möta vissa kriterier, skall man rimligen vara intresserad inte endast av om denna oförmåga finns eller inte. Man skall även vara intresserad av hur »stor» eller »liten» denna oförmåga är, d.v.s. av sannolikheten för att den kommer till uttryck i empiriska situationer. En metod som misslyckas en och annan gång är rimligtvis bättre än en som misslyckas allt som oftast. I sammanhanget är det då intressant att notera att acceptansmetoden i själva verket har en stark om än inte fullständig benägenhet att välja en Condorcetvinnare, om en sådan finns (Brams & Fishburn 1983, 10). Men även en motsatt, för metoden negativ omständighet finns med i bilden. Denna är att acceptansmetoden, i motsats till t.ex. runoffmetoden, inte klarar av det negativa Condorcetkriteriet att metoden inte får välja en Condorcetförlorare, om en sådan finns bland kandidaterna (Nurmi 1983, 188; 1987, 57). Detta blir då en ytterligare belastning för metoden.

Frågan är emellertid hur stor denna belastning är, och en utredning av Nurmi i samarbete med *Yrjö Uusi-Heikkilä* (1985; jmf även Nurmi 1986) levererar ett svar på denna fråga, ett svar som ger vid handen att belastningen nog inte kan hållas för stor eller anmärkningsvärd. Författarna har genomfört simuleringar omfattande 10.000 val för var och en av olika stora kombinationer av kandidater och väljare, och dessa simuleringar utvisar att acceptansmetoden väljer en Condorcetförlorare i 47 fall av 10.000 om antalet kandidater är 5 och antalet väljare är 40 (Nurmi & Uusi-Heikkilä 1985, 54). Författarna preciserar ännu sina resultat genom att påpeka att alla simulerade val naturligtvis inte innehåller en Condorcetförlorare och att den ovensagda proportionen därför kan vara missvisande. De beräknar därför antalet fall med en Condorcetförlorare och finner att dessa uppgår till 5.508 av de 10.000 fall som representerar den kombination av kandidater och väljare vi har nämnt ovan. I drygt

två procent av dessa 5.508 fall väljer acceptansmetoden Condorcetförloraren (ibid., 56). Vid en kombination av 5 kandidater och 201 väljare, d.v.s. en kombination som något mer simulerar ett massval, sjunker andelen till en dryg procent (ibid., 58). Slutsatsen kan inte gärna bli en annan än att vi här talar om en mycket marginell defekt hos acceptansmetoden, en defekt som inte på något utslagsgivande sätt kan hållas emot den. Låt oss också nämna att acceptansmetodens benägenhet att välja Condorcetförlorare uppenbarligen är mindre än den vanliga pluralitetsmetodens benägenhet att göra så (ibid., 57).

Acceptans och preferens

Intuitivt upplever man det vara riktigt och demokratiskt att det alternativ vinner som prefereras högst av mer än hälften av väljarna. Det är denna känsla som ligger bakom runoffmetoden — den garanterar ju, i och med att den för endast två kandidater till en slutomgång, att seg-raren har mer än halva elektoratet bakom sig. Att den majoritet som härmed uppnås är konstlad — den har ju uppkommit på konstlad väg, genom uteslutning av andra alternativ än två — låter man i sin omsorg om den magiska halvdelen inte bekymra sig. Det är då, med denna starka känsla för majoritetsvillkoret, inte ägnat att förvåna att villkoret brukar uppställas som ett viktigt kriterium på metodens förmåga att fungera på ett rättvist sätt. Vi har i vår tidigare framställning gjort flitigt bruk av Nurmis ingående studier av vals-system, och vi skall fortsätta med att återge ett av Nurmi framlagt exempel (1985, 188; 1987, 63), som belyser vad han finner vara en allvarlig svaghet hos acceptansmetoden, nämligen dess oförmåga att komma tillrätta med det oavsagda villkoret. Exemplet bygger på en konstellation med två preferensstrukturer, som avtrycks nedan i tabell 2:

Tabell 2. Acceptans och preferens: Exempel I.

99 väljare	1 väljare
a	b
b	a
c	c

Låt oss nu göra antagandet att de 99 väljarna, även om de prefererar a framom b, alla anser sig kunna acceptera såväl a som b. De acceptansröstar då på dessa två kandidater. Däremot anser sig den enda väljare som föredrar b inte kunna acceptera a, varför väljaren röstar endast på b. Detta innebär då att b erhåller 100 acceptansröster medan a erhåller 99, varför b utgår segrande ur valet. Ändå har nästan alla väljare föredragit a! Utfallet kan synas besynnerligt, och är i stark motsättning till majoritetsvillkoret och de krav det ställer på en metod. Enligt vårt sätt att se på saken tjänar exemplet — som i sig naturligtvis är extremt — emellertid snarast funktionen att illustrera den särskilda ideologi som ligger bakom acceptansmetoden.

Denna ideologi innebär en övergång från ett preferenstänkande till ett acceptanstänkande. Vid acceptansmetoden har den enskilda väljaren inte att besvara frågan vilken kandidat han finner vara bäst, han har att besvara frågan vilken eller vilka kandidater han kan acceptera. Metoden tillfredsställer inte majoritetskriteriet; den skall ej heller göra det. Dess syfte är ett annat. Den söker inte den populäraste kandidaten, den söker den kandidat som har den bredaste förankringen i väljaropinionerna, den som mer än andra är upp-buren i termer av utbrett stöd och som så många som möjligt kan vara tillfreds med. Den söker helt enkelt det utfall som har de bästa förutsättningarna att framstå som legitimt och erkänt av alla. Skillnaden i detta avseende mellan acceptansmetoden och de andra i våra presidentval aktuella metoderna kan illustreras genom ett annat tänkt exempel, i sig mindre extremt men naturligtvis inte fullt realistiskt. Exemplet bygger på de tre olika preferensstrukturer som återges nedan i tabell 3:

Tabell 3. Acceptans och preferens: Exempel II.

51 väljare	25 väljare	24 väljare
a	b	c
b	c	b
c	a	a

Konstellationen är alltså 100 väljare och tre kandidater, och vi antar att samtliga väljare an-

ser sig kunna acceptansrösta på de två kandidater som ligger högst i väljarnas preferensordningar. Vi finner att a är den populäraste kandidaten, som samlar något mer än hälften av preferensrösterna. Men vi finner också att a är en mycket omstridd kandidat, som nästan halva elektoratet inte ens kan acceptera. Kandidaten a splittrar m.a.o. väljarfältet itu — han är starkt omfattad av en svag majoritet, starkt motarbetad av en stark minoritet. I jämförelse med honom framstår b som ett alternativ som alla kan omfatta, låt vara med varierande grad av entusiasm. Den metod vi för närvarande anlitar i presidentval väljer a; det gör också runoffmetoden. Acceptansmetoden väljer b och gör det med mycket klar marginal: b samlar 100 acceptansröster, medan a stannar vid 51. Metoden väljer det samlande alternativet, inte det splittrande. Valets segrare framstår inte som en företrädare för en särskild grupp i opposition mot andra grupper, segraren framstår mer som en företrädare för många grupper inom vilka han åtminstone accepteras.

Vilken vikt denna omständighet skall tillmätas blir naturligtvis beroende av det aktuella sammanhang som diskuteras, och här är det nödvändigt att besinna att ett presidentval i Finland formar ett eget sammanhang med egna karaktäristika, ett sammanhang som är ägnat att markera vikten av sammanhållande alternativ. Vore fråga om t.ex. ett amerikanskt presidentval, borde acceptansmetodens inriktning på ett samlande alternativ kanske ifrågasättas. Den amerikanske presidenten är en mäktig beslutsfattare i termer av substantiell politik, och det är förenligt med hans roll att stå för en särskild politik, inte allas politik. Presidenten i Finland är förvisso även en mäktig beslutsfattare. Men han uppfattas ändå inte och skall inte uppfattas vara ett alternativ bland andra i termer av konkret politik. Undantar vi den på ett allmänt plan knappast parti — eller folkdelande utrikespolitiken, uppfattas presidentens roll närmast vara regulatorns — han skall, i egenskap av statschef, stå utanför och ovan dagspolitikens schismer och ingripa blott när politikens maskineri råkar i olag och när medlande och tillrättaläggande insatser är av nöden, han skall, för att använda *Sven Lindmans* formulering, vara »en i viss relativ mening 'neutral', ovanför partimötsättningarna stående po-

tens, vars uppgift är att ingripa när maskineriet har svårt att fungera» (1979, 45). Inom en sådan konception är ett val av en person som omfattas av en svag majoritet och tillbakavisas av en stark minoritet inte ett idealiskt val. Presidenten skall, så kunde vi uttrycka saken, inte stå för en bestämd politisk färg. Han skall stå för alla färger, eller, annorlunda uttryckt, vara färglös.

Vi har i och med detta kommit in på frågan om polarisering, och kan notera — vi får hänvisa till diskussionen i press och andra media — att även de som i övrigt känner sympati för runoffmetoden har en tendens att tveka inför metodens eventuella konsekvenser för det politiska systemets allmänna ideologiska klimat. Man anför då att den kan vara ägnad att skärpa ideologiska motsättningar och att därmed undergräva villkor för en samförståndspolitik. En operationalisering av denna farhåga vore då föreställningen att en borgerlig och en socialistisk presidentkandidat står mot varandra i det direkta folkvalets andra omgång; detta är, har man menat, en konstellation som kan bli vanlig, som är ägnad att framkalla ideologiskt kiv, och som i en förlängning av detta kiv försvårar regeringskoalitioner och t.o.m. kan bidra till en utveckling mot ett tvåpartisystem. Hur troligt allt detta är, skall vi inte nu ha en mening om. Men det är ett viktigt påpekande att sådana hotbilder inte bleve aktuella vid val som förrättas med acceptansmetoden. Flera omständigheter medverkar härtill. En är att metoden i praktiken är en ettstegsmetod — flödet av röster till kandidaterna blir ju mycket större än vid pluralitetsmetoder, och man kan utgå ifrån att åtminstone en kandidat, kanske flera, genast når över en majoritetströskel. Någon polariserande andra omgång blir då inte aktuell. Vidare skall man beakta att metoden uppmuntrar till en livlig kandidatnominering — vi återkommer ännu till detta — och att man därför har rätt att förvänta sig ett ganska brett ideologiskt spektrum av kandidater, som svarar mot bilden av ett fungerande mångpartisystem. Och ännu skall man beakta att bandet mellan kandidat och väljare blir mer diffust och svårare att tolka i termer av partipolitik och ideologi. Segrare i ett acceptansval har rimligtvis fått stöd från många olika håll och i många olika läger. Han företräder inte, i varje fall inte i den allmänna uppfattningen, den största mi-

noriteten. Han företräder många minoriteter, tillsammans stagna en majoritet.

Frågan om polarisering har emellertid även en annan sida. Vad man nämligen kan spekulera i är om acceptansmetoden har en benägenhet att välja kandidater med hemort i den politiska centern, varvid metoden alltså skulle ha en inbyggd politisk bias (Brams & Fishburn 1978, 831). Detta skulle vara därför att centerkandidater ofta framstår som nästbästa alternativ för såväl vänstersinnade som högersinnade väljare, nästbästa alternativ som man ofta kan acceptera vid sidan av sina olika bästa alternativ. Metoden skulle alltså s.a.s. åstadkomma en rusning mot mitten. Antagandet är emellertid tveksamt (Fenster 1983). Man kan även föreställa sig röstströmmar åt andra håll, strömmar som innebär att väljare med ideologisk hemvist i centern har vänster- eller högerkandidater som acceptabla nästbästa alternativ — fråga vore alltså även om en spridning från mitten. Avgörande för hur röstströmmar går är omständigheter som styrkan i väljarnas ideologiska övertygelse och deras politiska intresse (ibid.), och det är ett osäkert företag att spekulera med utgångspunkt i dessa omständigheter, särskilt som de inte kan antas vara oberoende av metoderna, d.v.s. just av de objekt som skall bedömas i kraft av dem. Acceptansmetoden kan sålunda, till följd av omständigheter som vi ännu skall beröra, antas inverka höjande på väljarnas allmänna intresse för valsituationen och de politiska ingredienser av olika slag den innehåller. Att säga något definitivt om hur acceptansmetoden kan antas slå i det avseende vi här berört blir nog ogörligt, särskilt i presidentval, där kandidaternas personliga egenskaper och personliga stil kan komma med i bilden på ett ganska avgörande sätt. Det vore t.ex. ett ganska orimligt antagande att centerkandidater som Urho Kekkonen och Paavo Väyrynen hade varit eller vore särskilt betjänta av acceptansmetoden.

En liknande invändning som den vi nyss diskuterat gäller de kampanjer som föregår ett val med acceptansmetoden. Man kan här, i konformitet med föreställningen att metoden gynnar centerkandidater, mena att den är ägnad att framkalla utslätnhet och lågprofilering i kampanjens meningsutbyten. Tanken bakom denna mening är att kandidaterna inte kan profilera sig och formulera klara alternativ — de är hänvisa-

de till att vinna acceptanser, inte första preferenser, och detta inverkar på deras kampanjstrategier. Behovet att inte stöta sig med någon och att gå hem hos så många som möjligt, i varje fall i en utsträckning som räcker för acceptans, blir accentuerat och för till en markerad ideologisk blekhet, till en rusning mot mitten. För väljarna är, detta är tankens förlängning, sådana kampanjer intetsägande och vilseledande — de ger inte den grund på vilken en av demokratins hörnstenar, den rationella väljarprövningen, skall vila.

Nu är denna föreställning ingalunda allmänt omfattad. Det finns sålunda de som menar att acceptansmetoden tvärtom är ägnad att göra valkampanjer hetsiga och färgade av svartmåleri (Väyrynen 1988). Grunden för detta litet överraskande antagande är att partierna förväntas utforma kampanjerna så att motarbetandet av acceptanser blir ett nytt ledmotiv vid sidan av det traditionella motivet att arbeta för den egna kandidatens framgång. I ett direkt val som förrätas med någon annan metod, t.ex. runoffmetoden, är det främsta kampanjsyftet att framhålla den egna kandidatens förträfflighet; acceptansmetoden tar fram ett behov att jämväl framhålla de främmande kandidaternas uselhet. Kampanjen kommer även i denna föreställning att negligera sakfrågor, men detta sker här till förmån för personangrepp snarare än överdriven försiktighet.

Att ha en klar mening på denna punkt är onekligen svårt. Här, liksom i alla andra avseenden, gäller att bedömningar försvåras av att acceptansmetoden är så oprövad. I och för sig skall detta inte hållas mot metoden — karaktäristiskt för innovationer är ju att de är nya. Men nyheten gör nog att bedömningar måste innehålla osedvanliga mått av spekulering. Med denna allmänna reservation blir vår mening att det inte finns rimliga skäl att tro att acceptansmetoden vore särskilt ägnad att framkalla hatiska valkampanjer. Det är förvisso sant att presidentvalkampanjer kan skilja sig mycket i detta avseende — vi behöver bara göra en jämförelse mellan den kampanj som föregick valet år 1956 och kampanjen senaste vinter för att inse detta. Men variationen har nog inte, i varje fall inte i första hand, att göra med metod. Den framkallas av andra omständigheter, sådana som den politiska kul-

turen, den allmänna politiska situationen och kandidaternas styrkerelationer och personliga egenskaper. Man kunde förstås hävda att metoder filtrerar dylika omständigheter på olika sätt och att acceptansmetoden vore särskilt känslig i detta avseende, men det är svårt att inse varför detta vore ett rimligt påstående. En faktor kan man kanske peka på, och den visar i en annan riktning än den som refererats ovan: man kan hänvisa till att ambitionen att bli accepterad av så många som möjligt kanske lägger en hämsko på kandidaternas benägenhet att söka konfrontation med varandra. Aggressivitet är inte ett välbetänkt vapen om man söker vinna acceptans. Påpekandet är för sin del ägnat att styrka rimligheten i antagandet att acceptansmetoden för till ljumma och urvattnade kampanjer, men på denna punkt är det skäl att upprepa vad som redan sagts ovan: presidentval är ett sammanhang med egna karaktäristika. De alternativ som skall framläggas i dem och mellan vilka väljaren skall träffa sitt val, skall inte gälla den konkreta politikens utformning. Alternativen skall snarare gälla sätt att uppfatta presidentrollen och att agera i den — för väljaren är det viktigare att veta hur och i vilken utsträckning en kandidat avser utnyttja presidentiella prerogativ än att veta hur kandidaten ser på mjölkproduktionens villkor eller utbildningsväsendets framtid. Kampanjerna hos oss har inte följt detta mönster. Men kan en metod vrida dem i en sådan riktning, skall detta enligt vår mening räknas till godo. Den bidrar i så fall till en klarare rågång i det allmänna medvetandet mellan presidentmakt och parlamentarism.

Acceptans och demokrati

Den omständigheten att man med acceptansmetoden kan utpeka flera personer till en post som ändå kan beklädas med endast en har man funnit besynnerlig och oförenlig med demokratins väsen, till vilket hör klara och entydiga valsituationer (Värynen 1988). Till detta måste sägas att det för det första inte alls är klart varför demokrati skulle förutsätta eller innebära klarhet eller entydighet i valsituationer — snarare är det väl så att mångfald, kompromissnöd och svåröverskådlighet är välbekanta ingredienser i den demokratiska processen. För det andra är det inte

heller klart att acceptansmetoden ger ett särskilt bidrag till denna komplexitet.¹ På det hela taget är det nog tvärtom så att acceptansmetodens demokratieffekter måste bedömas med positiva förtecken, t.o.m. starkt positiva sådana. Påståendet skall nedan rimliggöras i ett antal punkter:

(a) Ett av de stora demokratiteoretiska problemen är hur man skall kunna infånga och återge preferensers intensitet — intuitivt upplever man ju det som felaktigt eller i varje fall tvivelaktigt att personer som är likgiltiga eller icke berörda av ett ärende skall få utöva ett lika stort inflytande på det som personer vilka är engagerade eller nära berörda. I sina försök att designa institutioner har statsvetare emellertid inte kunnat komma tillrätta med denna problematik — de har, skriver *Leif Lewin*, »skilt sig från intensitetsproblemet i en känsla av resignation» (1985, 201). Till acceptansmetodens absoluta fördelar hör att den erbjuder ett sätt att minska denna resignation. Den som har en stark preferens kan signalera detta genom att acceptera endast ett alternativ, det som preferensen gäller. Den som tvekar och har en svag preferens kan signalera detta genom att acceptera flera alternativ, de mellan vilka han tvekar. Den starka preferensen åstadkommer då en skillnad mellan kandidater, den svaga gör det inte. Metoden fångar in preferensintensiteten och låter den avspegla sig i valresultatet: i och med att den gör det träffar den enligt vår mening en kärnpunkt i frågan om demokratins väsen. Den återger i detta viktiga avseende folkviljan på ett riktigare sätt än de konkurrerande metoderna.

(b) Ett annat demokratiteoretiskt problem, förvisso av mindre dignitet, gäller frågan hur medborgare i val skall kunna uppmuntras att rösta enligt övertygelse. En aspekt av denna frågeställning har att göra med s.k. bortkastade röster, d.v.s. med en tro hos väljare att de, om de röstar enligt övertygelse, försätter sina möjligheter att

¹ Man kan i sammanhanget stanna upp inför en självkaraktäristik som Sven Lindman gjort i förordet till en utgåva av sina rektorstal. »Jag har», skriver han där, »så långt jag minns tillbaka, haft lättare att säga vad jag är emot än vad jag håller på» (1962, 5). Frågan är om inte detta uttalande kan generaliseras till att gälla många av oss, kanske de flesta. Är så fallet, underlättar acceptansmetoden det val vi skall träffa. Den förutsätter ju att vi väljer bort det vi inte kan acceptera. Vad vi ej väljer bort, accepterar vi.

utöva ett reellt inflytande på valutgången. En väljare som i och för sig gärna skulle rösta på en småpartikandidat kanske avstår från att göra detta, eftersom han inser att kandidaten inte har en möjlighet att göra sig gällande — med sin enda röst vill väljaren inverka på valutgången, och han lägger den därför, trots att han egentligen önskat begå annorlunda, på en av huvudkandidaterna. Eventuellt, och detta är en annan sida av den bortkastade röstens problematik, känner han sig till den grad vara i en korstryckssituation att han väljer att inte rösta alls. Precis samma mekanism gör att små partier kanske drar sig för att nominera kandidater och genom dem uppträda i direkta presidentval. Mekanismen motarbetas emellertid effektivt av acceptansmetoden. Vi skall ge ordet åt *Steven Brams* (1981, 6—7):

Minority candidates would not suffer under approval voting: their supporters wouldn't be torn away simply because there was another candidate who, though less appealing to them, was generally considered a strong contender. Because approval voting would allow these supporters to vote for both candidates, they would not be tempted to desert the one who is weak in the polls, as under plurality voting . . . Hence, minority candidates would probably receive their true level of support under approval voting, though majority candidates would generally win.

Vad detta alltså betyder är att den bortkastade röstens problematik bortfaller. Små partier och andra grupperingar som ligger utanför det politiska etablissemangets centra behöver inte längre i känslor av hopplöshet ställa sig utanför valet eller i dess marginal. De kan ställa upp kandidater och de kan räkna med att dessa i valet erhåller ett rättvisande stöd — vi skall då i våra presidentval antagligen få se kvinnokandidater, gröna kandidater, svenskspråkiga kandidater, etc. Hos väljarna skall detta, liksom möjligheten att ge genuina uttryck för de opinioner de har, rimligtvis väcka ett livligt valintresse. I sammanhanget skall också observeras, låt oss inskjuta detta, att ett stort kandidatutbud inte, som fallet nog vore vid runoffmetoden, skapar svåröverskådlighet och svårigheter med preferensordningar. Acceptansmetoden kan väl ackommodera ett t.o.m. stort kandidatinflyde. Till den

som till detta säger att ett mycket stort kandidatutbud inverkar förvirrande och gör valsituationen kaotisk, skall påpekas att nomineringsprocessen givetvis såsom nu skall vara underkastad tröskelvillkor, som inte är alldeles lätta. Den springande punkten är att nomineringen blir meningsfull för grupperingar som har naturliga funktioner på området, men som vid andra metoder lätt känner sig utestängda.

(c) Termen »politisk kompetens» åsyftar vanligen medborgarnas subjektiva känsla att de genom sin verksamhet förmår utöva inflytande på politiska beslut (t.ex. Pesonen & Sankiaho 1979, 9). Vi skall göra bruk av termen här, men vi skall använda den i en litet annan bemärkelse. Den poäng vi vill göra är att acceptansmetoden antagligen medför en skiftning i väljarnas sätt att uppfatta sin roll och sin relation till det politiska systemet. Skiftningen har i den meningen att göra med kompetens, att väljarna uppfattar sin roll vara mer kompetenstillskrivande, mer krävande. Vid andra metoder, t.ex. runoffmetoden, förväntas av dem att de utpekar en kandidat: valdeltagandet blir här på sätt och vis en bekännelseakt, ett bekännande av en viss färg och en solidarisering med en viss grupp, företrädd av sin i valet uppställda kandidat. Vid val med acceptansmetoden blir den psykologiska upplevelsen av valsituationen en annan. Det egna ställningstagandet gäller nu på ett annat sätt kandidatutbudet som helhet — väljaren förutsätts höja sig över sin egen ideologiska eller partipolitiska bindning för en mer allmän utblick och bedömning. Uppgiften blir att ta ställning till hela spektrat av kandidater; därmed till hela politikutbudet i det sammanhang varom fråga är: varje kandidat skall bedömas och därvid antingen accepteras eller förkastas. Valdeltagandet får nu i mindre grad karaktär av bekännelseakt, mer karaktär av instruktion och medborgardom. Dessutom: inte bara i väljarnas föreställningsvärld utan även i en mer objektiv mening sker en intellektualisering av valsituationen. Det sker, för att uttrycka saken litet högtravande, en utveckling från universalitet till ratio och universalitet (Westholm 1976), en utveckling från allas deltagande till allas övervägda deltagande. Deltagande är ett centralt demokratiskt värde; detta värde får i och med kompetenstillskrivandet en ny och värdefull tilläggsdimension.

(d) Deltagandet främjas även av att acceptansmetoden är en mycket enkel metod. Valresultatets uträknande och fastställande kan i och för sig kräva en något större tidsutdräkt än vad som gäller vid enkla pluralitetsförfaranden, men detta är nu alldeles likgiltigt för en bedömning som sker i termer av demokrati. Vad som är väsentligt, förutom att metoden i praktiken undviker en flerstegsprocess och därmed eventuell apati och passivitet hos de väljare som får se sina favoriter utslagna i en första omgång, är att metoden endast kräver en dikotom input: acceptans eller inte. Den är i detta avseende inte enklare än runoffmetoden, och ett enkelhetskriterium föaller inte något avgörande till förmån för acceptansmetoden. Men metodens principiella enkelhet bör ändå framhållas, eftersom den synpunkten förekommit i den allmänna debatten att den är svår och komplicerad. Den kan naturligtvis till en början synas främmande. Den bygger som sagt på en annan ideologi än de mer traditionella valförfarandena, och den har inte ännu inarbetats i det allmänna medvetandet. Om metoden införs är en satsning på information och upplysning av nöden, och ett övergångsskede präglas kanske av en viss osäkerhet, såsom fallet brukar vara i övergångsskeden. Påbud att man skall skynda långsamt i reformarbetet skall emellertid denna gång strunta i. För det reformbehov som uppstått finns en enkel, klar och tilltalande metod, mycket väl anpassad till den speciella kontext presidentvalen i Finland utgör och de speciella krav de reser. Metoden är inte fullkomlig. Men den synes klart överlägsen runoffmetoden, som man tydligen avser införa i en eller annan utformning. Sker detta skall inget högt betyg utdelas för rationaliteten i vår författningsutformning. Men den s.k. politiska realismen är nu en gång för alla ganska okänslig för rationalitet och förnuft.

REFERENSER

- Anckar, Dag: *Folket och presidenten*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk, H. 132. Finska Vetenskaps-Societeten: Helsingfors 1984. (1984 a)
- Anckar, Dag: Hur välja president? *Finsk Tidskrift*, 1984, H. 4, 161—172. (1984 b)
- Anckar, Dag: Presidential Elections in Finland: A Plea for Approval Voting. *Electoral Studies*, 1984, Nr 2, 125—138. (1984 c)
- Anckar, Dag: Till frågan om presidentvalsmetod. *Finsk Tidskrift*, 1985, H. 10, 537—551.
- Brams, Steven: Approval Voting: A Better Way to Elect a President. *Paper for delivery at the New York Academy of Sciences*, New York, NY, January 7, 1981.
- Brams, Steven & Fishburn, Peter C.: Approval Voting. *The American Political Science Review*, 1978, No. 3, 831—847.
- Brams, Steven & Fishburn, Peter C.: *Approval Voting*. Birkhäuser Boston Inc.: Boston 1983.
- Fenster, Mark J.: Approval Voting: Do Moderates Gain? *Political Methodology*, 1983, No. 4, 355—376.
- Lewin, Leif: Arvet från utilitarismen. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1985, Nr 3, 195—212.
- Lindman, Sven: *Den akademiska friheten*. Ekenäs Tryckeri Aktiebolags Förlag: Ekenäs 1962.
- Lindman, Sven: *Presidentens ställning*. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut, Nr 45: Åbo 1979.
- Nurmi, Hannu: Majority Rule: Second Thoughts and Refutations. *Quality and Quantity*, 1980, No. 5, 743—765.
- Nurmi, Hannu: On the Properties of Voting Systems. *Scandinavian Political Studies*, 1981, No. 1, 19—32.
- Nurmi, Hannu: Voting Procedures: A Summary Analysis. *British Journal of Political Science*, 1983, No. 1, 181—208.
- Nurmi, Hannu: Problems of Voting Procedure. Offprint: *Academia Scientiarum Fennica, Year Book 1984—1985* (1985), 183—189.
- Nurmi, Hannu: Mathematical Models of Elections and Their Relevance for Institutional Designs. *Electoral Studies*, 1986, No. 2, 167—181.
- Nurmi, Hannu: *Comparing Voting Systems*. D. Reidel Publishing Company: Dordrecht 1987. (Theory and Decision Library. Series A: Philosophy and Methodology of the Social Sciences).
- Nurmi, Hannu: Bra valsätt finns inte! (Red.:s rubrik). *Åbo Underrättelser* 23. 1. 1988 (Intervju).
- Nurmi, Hannu & Uusi-Heikkilä, Yrjö: Computer Simulations of Approval and Plurality Voting: The Frequency of Weak Pareto Violations and Condorcet Loser Choices in Impartial Cultures. *European Journal of Political Economy*, 1985, No. 1, 47—59.
- Pesonen, Pertti & Sankiahö, Risto: *Kansalaiset ja kansanvalta*. Werner Söderström Osakeyhtiö: Juva 1979.
- Statsförfattningskommitténs delbetänkande 1974*. Kommittébetänkande 1974: 27. Helsingfors (1975).
- Sankiahö, Risto: Valtiosääntökomitean säännönmukaisuudesta. *Jyväskylän Yliopisto, Yhteiskuntatieteen laitos. Julkaisuja N:o 23*, 1974.
- Vanhanen, Tatu: Hyväksymisäänestys presidentin vaalitavaksi. *Suomenmaa* 23. 3. 1984.
- Väyrynen, Raimo: Suora kansanvaali, hyväksymisäänestys ja parlamentarismi. *Turun Sanomat* 28. 1. 1988.
- Westholm, Carl-Johan: Ratio och universalitet. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, Nr 72: Kungälv 1976.
- Wiberg, Matti: Hyväksymisäänestys. *Turun Sanomat* 22. 1. 1988.
- Vid utarbetandet av detta inlägg har dessutom diverse tidsningsmaterial i form av intervjuer och notiser i någon mån kommit till användning.